

ФИНАНСОВАТА КРИЗА И ДЕФИЦИТЪТ НА ДОВЕРИЕ В НАЦИОНАЛНИТЕ И ЕВРОПЕЙСКИТЕ ИНСТИТУЦИИ

Десислава Игнатова

ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, магистър,
сп. „Политология. Дипломация и национална сигурност“

Резюме

Целта е да се определят детерминантните и константни фактори, които влияят на категорията „доверие“ в нейните два аспекта: като качествено измеримо социално явление и количествено пряко отражение върху вота на избирателите. Политическият климат, в рамките на който се случват отношенията „демос“ – национални и наднационални институции, досега е бил или изолиран, или отричан фактор, пряко въздействащ на тези отношения. Авторът изследва дефицита на доверие в европейските и национални институции, наблюдавайки обектите на изследване в силно деформирана среда – по време на световна финансова и икономическа криза, повсеместен страх, несигурност и песимистични прогнози. На база направените изследвания статията потвърждава основната теза, че политическата криза в различните национални държави е пряко отражение на невъзможността на техните политически елити да овладееят критичната ситуация. Интерес предизвиква констатацията, според която на наднационално ниво този модел бива преобърнат – кризата в интеграционните процеси в ЕС беше причина за настъпилите финансови последици.

Ключови думи: финансова и икономическа криза, политическо доверие, европейски институции, национални правителства, избирателен вот.

THE FINANCIAL CRISIS AND THE LACK OF TRUST IN THE NATIONAL AND EUROPEAN INSTITUTIONS

Summary

The purpose is to define the determinant and constant factors that have a relation with the category „trust“ in its two aspects: as a qualitative measurable social phenomena and quantitative direct impact on the vote. The political climate in whose frames the

„demos”-national and supranational relations occur, has so far been either an ignored or rejected factor which directly is influencing these relations. The author examines the lack of trust in the European and national institutions by observing them in a strongly distorted environment – at a time of global financial and economic crisis, widespread fear, insecurity and pessimistic prognoses. Based on the conducted research, the article confirms the main thesis that the political crisis in the different national countries is a direct reflection of their political elites’ incapability to gain control over the critical situation. Of interest is the statement whereby at the supranational level this model is inverted – the crisis in the integration processes in EU was the reason for the resulting financial implication.

Key words: *Financial and political crisis, political trust, European institutions, national governments, voting.*

Колапсът на „Леман Брадърс” в средата на септември 2008 г. предизвика сериозни последствия за финансовите пазари и световната икономика, подкопавайки доверието в банковите институции и финансовата система. Но финансовата криза имаше и редица последствия в социалната сфера, които като че ли останаха в сянка. Последните емпирични изследвания на национално и европейско ниво представят факти, които не могат повече да бъдат омаловажавани. Доверието на хората в институциите и политическата система бележи забележителен спад и се развива социална реакция на тежката икономическа обстановка.

Медиите и управляващите елити описаха случващото се като „криза” (конкретизирайки и ограничавайки това понятие само до икономическите и финансовите му измерения). Въпреки че понятието е многоаспектно и единна точна дефиниция трудно може да бъде възприета, ще се опитам да изведа едно свое работно определение.

Криза: „всяка внезапна или очаквана промяна на утвърденото състояние (среда), предизвикана от вътрешни или външни фактори, с негативни последици за обекта на въздействие, за чието предотвратяване, овладяване и преодоляване са необходими незабавни координирани действия.” Както става ясно, понятието „криза” е с отрицателна насоченост, въпреки че етимологията идва от гръцката дума „krisis”, което в превод означава „решение”. Различните научни области дават по-конкретна определеност на понятието – в зависимост от това дали говорим за културна криза (Хосе Ортега-и-Гасет, Шпенглер), политическа, институционална, икономическа, финансова криза. Тук ще се огранича до финансово-икономическата криза и нейната взаимосвързаност с политическата и институционална криза. Но дали това понятие достатъчно добре описва случващото се през последните 3-4 години? Гражданската общественост усети, че процесите, които поставиха на колена развити икономики от Южна и Централна Европа и изкараха милиони хора на улицата, отдавна са надхвърлили въведеното от Карл Маркс определение за „криза”. Затова няма да е преувеличено, ако определя тези процеси като „глобална катастрофа”.

След края на Студената война (1990) светът излезе от биполярния политически модел и създаде предпоставки за изграждане на наднационални структури като самостоятелни субекти в международните отношения¹. Формирането на големи икономически блокове, разширяването на пазарите, създаването на транснационални компании, мобилността на хора, стоки и капитали, се отразиха благоприятно на икономиките на участващите страни. Но създадоха и условия финансовата криза да

надхвърли границите на една или няколко държави и от локално да се превърне в световно явление. Освен от териториалните граници, кризата излезе и от чисто икономическите си такива, поставяйки на управляващите елити нелеката задача да се справят не само с финансовите дефицити, но и с дефицита на доверие от страна на гражданите.

Финансовата криза засегна общественото доверие в националните и европейските институции по различен начин. Във времена на криза гражданите не се притесняват за инфлацията, а по-скоро за безработицата и социалните проявления на рецесията. Понижаването на доверието в националните правителства е свързано с ръста на безработицата в ЕС, понижаването стандарта на живот, все по-голямата задлъжнялост на част от страните в ЕС (Гърция, Испания, Португалия; очаква се и Румъния да изпадне в тежко икономическо положение). От края на 2008 г. правителствата и националните институции трябваше да се изправят пред сериозни предизвикателства, произтичащи от критичната икономическа криза и проявлението ѝ във социалната сфера. В резултат на тези събития доверието в националните правителства и партийни структури бе сериозно разклатено.

Тези тенденции изведоха на преден план въпроси, свързани с това как финансовата криза влияе на доверието в политическите елити и кои са основните фактори, от които то се влияе? Множеството сондажи на общественото мнение показват, че хората вярват на политическите партии и техните лидери, когато правителството работи добре и има консенсус между институциите. Въпреки че кризата на доверие в институциите рядко бива основание за промяна на системата на управление, тя може да се окаже сериозна заплаха и да даде тласък на партии и организации с крайни убеждения. Освен това, в съответствие с този аргумент, липсата на доверие на гражданите към цялостната политика, често засяга въпроса за легитимността на институциите и демократичността на избора.

Общият спад на доверие обхваща няколко области – правителството, парламента и политическите партии. Моделът и темпът на спад в доверието са различни в различните страни, като само низходящата тенденция е генерализирана и остава постоянен общ знаменател. Тези твърдения лесно биват подкрепени от социологически изследвания в тези страни, чиито резултати недвусмислено показват спад в избирателната активност, незаинтересованост от страна на младото население от политическите процеси, намаляване нивото на гражданска ангажираност, стопяване на твърдия електорат на партиите. Гражданското общество не е убедено във възможностите на управляващите партии да се справят с тежката икономическа ситуация, като голяма част от правителствата, управлявали в периода от края на 2008 г. досега, не печелят или няма да спечелят следващ мандат. В други страни, като Испания и Португалия, се стигна и до предсрочни парламентарни избори.

Социологическите проучвания на „El mundo” в Испания показват, че управляващата доскоро Социалистическа работническа партия получи подкрепата едва на 28,73% от избирателите на предсрочните парламентарни избори през ноември 2011 г., което е с 16% по-малко от вота за опозиционната дотогава Народна партия. Допитаните граждани посочват като основни причини за недоверието в партията на премиера Хосе Луис Родригес Сепатеро невъзможността на кабинета да се справи с икономическите проблеми на страната, растящата безработица (най-висок процент безработица за целия ЕС – 20%), отказът на финансова помощ от ЕС. Социолозите предвидиха резултатите от вота за местни избори през май 2011 г., където Народна-

та партия спечели в 12 от общо 17 провинции, да се повторят с още по-голяма разлика между двете водещи партии, но като че ли управляващата партия на Сепатеро се оказа безсилна да ги предотврати.

На предсрочните парламентарни избори в Португалия през юни 2011 г. се повтори почти същият сценарий. Управляващата Социалистическа партия на премиера Жозе Сократиш загуби от десноцентристката партия на социалдемократите с близо 11% разлика. Причините, които изтъкват португалските избиратели, припокриват тези на испанските.

Може да се обобщи, че кризата в икономиката предизвиква сериозна криза и във властта. Икономическите проблеми се отразяват неблагоприятно върху доверието не само в политиката на управляващите правителства. Вотът срещу Сократиш и Сепатеро не е насочен пряко срещу тяхната политика. Той е вот, изразяващ желанието за промяна. Гражданската общественост иска резултати, независимо от цвета, убежденията и позицията им вляво, дясно или център.

По-различна е ситуацията в Гърция – една от страните-членки на Европейския съюз, засегнати силно от финансовата криза. Въпреки че в страната ежедневно има протести и стотици хиляди граждани излизат на улицата с искания към правителството, предварителните парламентарни избори не бяха инициирани от „демоса“. С неубедителна победа в местните избори през ноември 2010 г., партията на премиера социалист Георгиос Папандреу все пак успя да получи подкрепа за провежданата фискална политика и да запази властта. Недоверието на гръцките граждани бе изнесено навън и насочено срещу европейските институции, като постави под въпрос участието на Гърция в Еврозоната. Поради тези антиевропейски действия на Папандреу европейските лидери го принудиха да подаде оставка.

Финансовата криза се отрази и на доверието в институциите в икономически развитите страни-членки на Европейския съюз. В Дания на 15 септември 2011 г. се проведеха предсрочни парламентарни избори, в които управляващата повече от десет години дясноцентристка коалиция на премиера Ларс Локе Расмусен не бе подкрепена от избирателите. Освен непопулярните мерки за противодействие на кризата, недоволството на датчаните предизвикаха и негласните споразумения, сключени с крайнодясната популистка Датска народна партия, за затягане на имиграционната и интеграционната политика.

В Унгария на парламентарните избори през април 2010 г. опозицията спечели с убедителна подкрепа от 2/3 от гласувалите. Резултатите от проведените избори от края на 2008 г. до днес само подкрепят тезата, че финансовите затруднения и икономическата нестабилност в държавите от Европейския съюз се отразяват на политическата стабилност на управляващите партии. Това е сериозно изпитание не само за партиите в управлението, но и за тези в опозиция, на които се възлагат непосилни очаквания.

Спадът на доверието в националните институции и партии е в процентно отношение по-голям, отколкото този в европейските институции. Това е в границите на нормалното, предвид факта, че националните избори – било то парламентарни, президентски или местни, са предизвиквали винаги по-голям обществен интерес отколкото тези за Европейски парламент. Гражданите се интересуват преди всичко от случващото се в собствената им страна и след това от политиката на Съюза като цяло. Затова и разочарованието от конкретно водена политика в национален план, би могла да се отрази драстично на доверието на избирателите.

В поредния си опит за голям скок в интеграционния процес, Европейският съюз претърпя разочарование и бе принуден да преосмисли политиката си спрямо гражданите. Европейският съюз бе загубил доверието на гражданите в своята ефективност и сигурност още преди да се зароди проблемът с финансовата криза. Шокът от кризата, която предизвика френският и холандският вот за Проектодоговора на Конституция за Европа през 2005 г., неуспешните референдуми в Ирландия и трудностите по ратификацията на Лисабонския договор, са нагледен пример за спад на доверието на гражданите в европейските институции. Фактът, че едни от най-демократичните и проевропейски държави (Франция и Холандия са от страните основателки на ЕОВС) парализират европейската интеграция и нормалната дейност на европейските институции, е достатъчно основание за тревожност.

Френската опозиция по отношение на Конституционния договор бе резултат от нарастващо разочарование от ЕС и усещане за криза у дома. На първо място разширяването на Съюза направи изключително трудно Франция да упражнява традиционната си лидерска роля в рамките на ЕС. Много френски избиратели се страхуват, че влиянието на страната и нейната визия за Европа се размива в един по-голям, по-хлабав и по-либерален Европейски съюз. Много гласоподаватели се страхуват, че имигранти от новите страни-членки ще откраднат работните им места, както и че френските компании биха сменили местоположението си в по-нискоразходните централно- и източноевропейски държави. Френските граждани също така смятат, че либерализацията на услугите в Европа ще подкопае така ценните им социални права. Към френските тревоги относно посоката на ЕС се добавя и песимизмът относно икономическото и политическото бъдеще на страната.

При направено проучване за причините за отрицателния вот, холандците посочват: „Холандия харчи твърде много средства за ЕС; холандците ще загубят контрол над собствената си държава; те имат твърде малко влияние, в сравнение с другите страни, в процеса на вземане на решения; непрозрачност и недостигане на гражданите до политиката на ЕС; ЕС е твърде бюрократична и тромава система; единната валута се отразява зле на цените на стоките и на икономиката на Холандия като цяло; ще се вдигне процентът на безработицата след влизането в Шенген на държавите от Източна и Централна Европа, заради евтината работна ръка, която ще залее западния пазар; недостатъците от членство в Съюза значително надвишават ползите.“ Последвалата икономическа криза само задълбочи спадът на доверие и подхрани страховете на гражданите. Убедително доказателство е блокирането на влизането на България и Румъния в Шенгенското пространство. Причините са същите като тези, посочени през 2005 г.

На проведено стандартно проучване на EUROBAROMETER 73 от 2010 г. бива отчетен най-големият спад на доверието на европейските граждани в ЕС. Сред запитаните едва 49% отговарят, че подкрепят членството на страната си в Европейския съюз (спад от близо 4 пункта от есента на 2009 г., когато процентът на безработица и инфлация в Еврозоната беше в своя връх). Подем бележи само негативната нагласа сред населението. Близо 18% смятат, че членството на страната им в ЕС не само не им носи ползи, но и е нещо лошо (15% през 2009). Голяма част от анкетираните обвиняват европейските институции в бездействие и в незаинтересованост относно финансовите проблеми на държавите от Еврозоната.

Типичен пример за това е Гърция. Въпреки неколкостепенните финансови инжекции, с които ЕС се опита да стабилизира икономиката на страната, в Гърция спадът

на доверието в институциите на Европейската общност е с близо 17 пункта надолу. Въпреки това, по-голямата част от запитаните казват, че разчитат на ЕС да се справи с финансовата криза, а не на националните правителства. Затова независими от песимистичните прогнози за разпад на Евросъюза, единствената перспектива пред ЕС е да оправдае доверието на гражданите и да изгради още по-тесен икономически и политически съюз.

В заключение нека кажа, че финансовите проблеми карат националните правителства да обръщат повече внимание на случващото се в собствената им страна и да пренебрегват интересите на Съюза, ако това ще им донесе обществена подкрепа на следващите национални избори. От друга страна, голяма част от правителствата, в опита си да не загубят подкрепата на гласоподавателите си, се опитват да изнесат и насочат недоверието на обществеността към европейските институции. Това няма как да не се отрази на рейтинга им сред европейските граждани и поставянето под съмнение членството им в Евросъюза. Финансовата криза създаде и благоприятна среда за развитието на антиевропейски движения и партии с крайни убеждения, които допълнително се грижат за уронване престижа на европейските институции в държавите-членки. На изборите за Европейски парламент през юни 2004 г. почти всеки пети британец гласува за Независимата партия на Робърт Килрой, която е за излизането на Великобритания от ЕС. С присъщия за британците хумор тази партия набираще средствата за кампанията си с призива: „Любовната афера с Европейския съюз свърши. Моля, дайте 20 лири за развода”. Кризата не само че даде поле за действие на крайни партии, по-страшното е, че гражданите дадоха гласа си за тях – като наказателен вот за неуспехите на правителствата да се справят с тежката икономическа обстановка. Несериозно е да се смята, че песимистичните прогнози за разпадането на Европейския съюз ще се сбъднат, но пред националните и европейските институции стои нелека задача – да възвърнат доверието на своите граждани и избиратели. Независимо от добрите прогнози на икономистите за излизане от финансовата криза, тя ще остави траен отпечатък в съзнанието на поколения европейски граждани и ще подхранва страховете им години напред.

Бележки:

-
- ¹ Наднационални икономически съюзи се създават още след края на Втората световна война, но те прерастват в политически международни организации и международни регионални организации със собствена правосубектност едва след края на Студената война. Хенри Кисинджър определя политическата система след края на Студената война като „мултиполярна”. Той смята, че новата система има 6 центъра на силата – това са САЩ, Русия, Китай, ЕС, Япония и Индия.

Използвана литература

1. AARTS, K.; van der Kolk, H. ***Understanding the Dutch „No”: The Euro, the East, and the Elite***. PSOnline, April PS Symposium, 2006.
2. CUPERUS, R. ***Why the Dutch Voted No Anatomy of the New Euroscepticism in „Old Europe”***. Wiardi Beckman Foundation, paper presented on the conference „Reflection of

French and Dutch EU Constitutional Referenda – Lessons for Europe”, EUROPEUM Institute for European Policy, June 2005.

3. TAGGERT, T. ***The Politics of Bifurcation: The 2005 Referendums in France and the Netherlands***. European Union Studies Association (EUSA), Review, Vol. 18, Fall 2005.
4. FELIX Roth, Felicitas Nowak-Lehmann D. and Thomas Otter. ***Has the financial crisis shattered citizens' trust in national and European governmental institutions***, 2011.
5. ПОПОВ, Е. ***Смо есема за Европа***. Изд. „Изток-Запад”, София, 2006, с. 21.
6. <http://www.parties-and-elections.de/denmark.html>
7. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13496038>
8. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11705105>